

Gregori Albo

**Kriza i
ekonomske
alternative**

Gregori Albo

**Kriza i
ekonomske
alternative**

Impresum

Kriza i ekonomske alternative
Gregori Albo

originalni naslov:

The crisis and economic alternatives, Gregory Albo

Izdavač

Centar za politike emancipacije
www.pe.org.rs

Uredništvo

Darko Vesić
Miloš Baković Jadžić
Tanja Vukša
Vladimir Simović

Prevod

Darko Vesić

Redaktura i lektura

Uredništvo

Prelom i dizajn

mkart

Štampa

Pekograf, Beograd, 2014.

Tiraž

1000

Ova publikacija je objavljena uz
podršku Rosa Luxemburg Stiftung –
Southeast Europe.
www.rosalux.rs

P

očevši od 2008. godine svetsko tržište je pogođeno ekonomskim potresom, neobičnim po svom obimu, dubini i trajanju. Iako je recesija imala neujednačen uticaj, nijedan kutak globalne ekonomije nije ostao netaknut. U centralnim ekonomijama Severne Amerike, Japana i Evrope ovaj period je označen kao „velika kriza“, koja se može porediti sa „velikim depresijama“ kasnog XIX veka i 1930-ih godina, kao i sa stagflacijom 1970-ih. Čak i sada kada kriza ulazi u svoju petu godinu, ekonomski izgledi i dalje ostaju izuzetno neizvesni. Prilikom popisivanja prepreka koje stoje na putu obnove ekonomskog rasta u različitim delovima sveta, *World Economic Outlook*, izdanje Međunarodnog monetarnog fonda (MMF) iz jula 2012. godine, sa dozom potcenjivanja primećuje da „globalni oporavak, koji nije bio toliko snažan ni u početku, pokazao je dalje znake slabosti“.¹

Kao i prilikom drugih velikih prekretnica u istoriji kapitalizma, došlo je do pokretanja moćnih sila u cilju restrukturiranja države i ekonomije. Vlade koje pripadaju različitim stranama političkog spektra su padale kao domine. U Italiji i Grčkoj su uspostavljene „tehničke vlade“, dok je u drugim zemljama formirano nešto poput „zajedničkog fronta“ između pripadnika desnog centra i socijaldemokratskih partija, kako bi se ostvarila podrška potrebna za spasavanje finansijskog sistema i osiguralo sprovođenje

1 International Monetary Fund, *World Economic Outlook Update*, 16.7.2012, dostupno na: www.imf.org.

dugotrajnih mera „fiskalne konsolidacije“ (čitaj – mera štednje). Na ovaj način je postignuto to da čak ni politike koje podrazumevaju više intervencionizma ne mogu da iskoče van okvira nametnutih od strane monetarizma kakav zastupa Ben Bernanke (Ben Bernanke) iz Federalnih rezervi Sjedinjenih Američkih Država (SAD). Na taj način je postignuta ravnoteža između fiskalnih ograničenja i „kvantitativnog popuštanja“ monetarne politike i politike konsolidacije duga kako bi se na taj način izvela stabilizacija finansijskog sistema. Ovo je omogućilo vladama da na novim osnovama pokušaju da izvrše rekonstrukciju širih neoliberalnih političkih okvira i struktura moći. Za neke posmatrače ovo je označilo „povratak države“ nakon perioda „slobodnog tržišta“. Ali ovo samo pokazuje koliko je uloga države oduvek bila važna u kapitalističkoj ekonomiji, čak i u neoliberalnoj eri.

Ipak, kriza i mere štednje doveli su do obnavljanja kritike neoliberalizma, pa čak i samog kapitalizma, i time otvorile nove prostore za formiranje političke opozicije. Došlo je do erupcije velikog niza borbi protiv mera štednje, koje nastavljaju da se pojavljuju – počevši od svetskog pokreta *Occupy*, do pokreta *Indignados* u Španiji, *UK Uncut* u Velikoj Britaniji, *Blockupy* u Frankfurtu – demonstrirajući tako taktičku inovativnost koja bi umnogome mogla da bude od koristi levici. Štaviše, radikalna levica je nakon nekoliko decenija ponovo uspela da unutar nacionalnih okvira postigne određeni stepen vidljivosti, kako na samim izborima tako i na širem planu organizovanja političkih partija – Siriza (*Syriza*) u Grčkoj, Levi blok (*Bloco de Esquerda*) u Portugalu, Levi front (*Front de Gauche*) u Francuskoj, Socijalistička partija (*Socialistische Partij*) u Holandiji, Cr-

veno-zelena alijansa (*Enhedslisten – De Rød-Grønne*) u Danskoj su samo neki od istaknutijih primera. Razmišljanje o fundamentalnim ekonomskim alternativama – nešto što je bilo označeno kao bavljenje utopijama ili malo verovanim spekulacijama, čak i na levisi – opet dobija na značaju. Ponovo se postavljaju teoretska i politička pitanja o socijalističkoj strategiji, uključujući i razmatranje toga koliko bitno mesto treba da zauzme delovanje koja se neće samo suprotstavljati državi, već će nastojati da je izmeni.

Međutim, obnavljanje interesa za ova pitanja samo po sebi nije dovoljno kako bi se jasno procenili predloženi ekonomski programi – od kejnzijanske reflacione politike do socijalističkih tranzicionih reformi. Čak i Martin Wolf (Martin Wolf), komentator *Financial Times*-a i jedan od progresivnijih glasova u mejnstrim medijima, kaže da trenutno ne postoji „uverljiva alternativa“.² Ovde je potrebno imati na umu, kako naglašava Istvan Mesaroš (István Mészáros), da ono što se podrazumeva pod „uverljiva“ zavisnosti od toga moraju li se alternative „prvo potvrditi kao legitimna sredstva“, čime je onemogućeno razmišljanje „izvan kapitala“³. Ipak, svakako je istina da je levica još uvek raspršena u proizvodnji čak i takvih alternativnih političkih predloga koji bi u trenutnoj situaciji uspešno potpomogli stvaranje antineoliberalnih saveza – o antikapitalističkim projektima da i ne govorimo – i time onemogućili korišćenje državne moći i ekonomske politike za sprovođenje mera štednji i za dalje napade na radničku klasu. Međutim, i samo konzistentna politika suprotstavljanja daljim

2 Martin Wolf, „Seeds of Its Own Destruction“, *Financial Times*, 8.3.2009.

3 Istvan Meszaros, *The Challenge and Burden of Historical Time*, New York: Monthly Review Press, 2009, str. 188-9.

rezovima može otvoriti prostor za nove i šire borbe, dok debatovanje o ekonomskim alternativama, u ovom trenutku, može biti važno kako bi levica uspela da se ponovo uspostavi kao društvena sila sposobna da ponudi organizacione i programske osnove za formiranje antikapitalističkog opozicionog bloka. Ovo je važno kako bi se u prvi plan istakao zahtev za sprovođenje strukturnih reformi koje mogu da otvore prostor unutar države za borbe oko same definicije demokratije i potreba, i time ukažu na put kojim treba poći kako bi se, ne samo sputala, već potencijalno i prevazišla kapitalistička moć.

Kejnzijanska odstupanja

Sa razvojem krize, kritičari neoliberalnih strategija za izlazak iz nje su postali brojniji i glasniji. Kejnzijanska analiza je tvrdila kako su pucanje finansijskih mehura i krah koji je usledio, doveli do slabljenja efektivne tražnje obzirom da su individualni akteri na tržištu simultano smanjili potrošnju i isplatu dugovanja. Time su specifični tržišni poremećaji pretvoreni u opštu recesiju koja je dovela do gomilanja viškova radne snage i proizvodnih kapaciteta u svim delovima sveta. U ovakvoj situaciji, kao i 1930-ih godina, ne može se očekivati da će nove bruto investicije ili neto izvoz pojedinačnih država podstaći novi rast. Potrošači nastavljaju da troše preko svojih mogućnosti i boje se za svoje poslove; kapitalisti radije odlučuju da sede na

„gomilama novca“; a svetsko tržište ima depresionu konfiguraciju – SAD su iscrpele svoju ulogu „glavnog potrošača“, neravnoteža kineske ekonomije je postala očigledna, a Evropska unija (EU) ostaje zaglavljena u svojoj bankarskoj i valutnoj krizi. Nekoordinisane strategije usklađivanja valuta prete da zapadnu u rat devalvacija koji će štetiti svim zemljama. Neoliberalne politike fiskalne konsolidacije koje teže da smanje državne dugove, zapravo simptome tumače kao uzroke i na taj način pojačavaju samu krizu.

Prema mišljenju kejnzijanskih disidenata, ekonomske vlasti nisu uspele da shvate šta je to što je karakteristično za ovaj jedinstveni tržišni poremećaj, usled čega im u potpunosti nedostaje koherentna strategija koja bi omogućila prelazak sa hitne finansijske stabilizacije na podsticanje stabilnog rasta i rebalans ekonomije. Kako bi se sprečilo dalje zapadanje u ekonomski haos, politike za izlazak iz krize moraju da odustanu od kratkoročne fiksacije na mere štednje, da prilagode svoje ekonomske mere i prošire opseg ekonomske intervencije. Na primer, ovakav pristup je donekle usvojen od strane novoizabrane socijalističke vlade Fransoa Olanda (Francois Hollande) u Francuskoj. Ona se u svojoj kampanji zalagala protiv mera štednje (iako ne protiv neoliberalizma), a u cilju preusmeravanja evrozona na politike rasta, uz istovremeno obećanje da će se pridržavati fiskalnih obaveza, putem povećanog oslanjanja na Evropsku investicionu banku, projektne obveznice EU, emitovanje evroobveznica i porez na finansijske transakcije na nivou EU. Potezi nove vlade kojima je povećan porez, čak i do 75% za najbogatije, i skromno povećana javna potrošnja, u kojoj prioritet predstavlja izgradnja pola miliona javnih stambenih jedinica, izdvajaju se u odnosu

na porazni konformizam realpolitike mera štednje koje druge vlade sprovode.

Brojni finansijski komentatori – kao što su Nuriel Rubini (Nouriel Roubini), Martin Volf (Martin Wolf) i Wolfgang Minhau (Wolfgang Münchau) – bili su odvažniji u svojim predlozima nego partije i vlade koje stoje na pozicijama levo od centra. Polazeći od pesimističnih (na granici sa alarmantnim) procenama rigidnosti globalnog disbalansa i opravdanosti konsolidacije duga putem njegovog premeštanja iz privatnog bankarskog sistema u državni sektor, ovi autori insistiraju da slaba potražnja na svetskom nivou može biti samo pogoršana ograničavanjem državne potrošnje. Bilo kakav „fiskalni dogovor“, kakav se predlaže za Evropu, mora da predstavlja dugoročan cilj. Njemu moraju da prethode koraci ka formiranju bankarske i finansijske unije, podruštvljavanje dugova putem Evropske centralne banke (ECB) i veće oslanjanje na Evropski mehanizam za stabilnost u cilju urednog otpisivanja dugova suverenih dužnika (uključujući i naknadu za izlazak iz evrozone). Međutim, pre svega ovoga neophodno je postizanje kratkotrajnog „dogovora o rastu“, na osnovu kojeg vlade moraju da otpočnu sa održivim fiskalnim pozajmljivanjem, kako bi povećale javnu infrastrukturnu potrošnju i time kompenzovale finansijske viškove privatnog sektora. Ipak, pošto je u mnogim zemljama manjak efektivne potražnje praćen strukturnim deficitom tekućeg računa i pošto SAD više ne mogu da budu neto uvoznik, ovi autori tvrde da će postizanje fundamentalnog rebalansiranja svetskog tržišta biti ključno za bilo koju novu fazu rasta. Kao što Volf upozorava, zbog privlačnosti politike mera štednje za vladajuće elite, „ovo će biti dugotrajan i krhak oporavak. Postoji

daleko veća opasnost da će doći do prevremenog sprovođenja štednje nego do njenog prekomernog odlaganja“.⁴

Nedeljni kolumnista *New York Times*-a i dobitnika Nobelove nagrade Pol Krugman (Paul Krugman) postao je poznat kao najistaknutiji kejnzijanski kritičar mera štednje. Oslanjajući se na definiciju depresije Džona Majnarda Kejnza (John Maynard Keynes) prema kojoj ona predstavlja „hronično stanje subnormalne aktivnosti“ koje je samoodrživo, Krugman, kroz bezbrojne članke i svoje dve knjige, tvrdi da se SAD i ostale zemlje centra nalaze u depresiji od 2008. godine. Za njega je ova katastrofa „u suštini samo tehnički problem, problem organizacije i koordinacije... Potrebno je rešiti ovaj tehnički problem, i ekonomija će ponovo zaživeti“.⁵ On tvrdi da u prvom periodu treba sačekati sa smanjenjem deficita, i da umesto toga vlade u zemljama kapitalističkog centra moraju da prikupe višak štednje iz privatnog sektora ipronađu načine da ga potroše, posebno s obzirom na to da su kamatne stope niske, a finansiranje zanemarljivo. Krizu može dodatno pojačati to kada vlade učine premalo ili se prerano okrenu merama štednje (kao što se desilo u SAD-u sa Obaminim stimulansom ili u evro-

4 Martin Wolf, "After the Bonfire of the Verities", *Financial Times*, 2.5.2012; Martin Wolf, *Fixing Global Finance*, Baltimore: *Johns Hopkins University Press*, 2010; Wolfgang Munchau, "The Only Possible Solution to the Eurozone Crisis", *Financial Times*, 7.5.2012; Nouriel Roubini, Stephen Mihm, *Crisis Economics*, New York: *Penguin*, 2010.

5 Paul Krugman, *End This Depression Now!*, New York: W.W. Norton, 2012, str. X, 22; *The Return to Depression Economics and the Crisis of 2008*, New York: W.W. Norton, 2009. Vidi takođe: Paul Krugman, "Money for Nothing", *New York Times*, 26.7.2012; Paul Krugman, Richard Layard, "Time to Speak Up: A Manifesto for Economic Sense", *Financial Times*, 28.6.2012; Samuel Brittan, "You Don't Need to be a lefty to Support Krugman", *Financial Times*, 8.6.2012.

zoni usled pritiska lkoji je proizvela Nemačka). Naime, uz sav naglasak koji Krugman stavlja na rastuću nejednakost i finansijsku deregulaciju kao uzroke, predlozi za rešavanje ova dva aspekta ne zauzimaju centralno mesto u njegovim planovima za izlazak iz krize. Krugmanov program je prilično tehnički i konvencionalan: potrebno je izvršiti proširivanje obima fiskalnog stimulansa, kao i potrebnog duga i nivoa deficita neophodnih za njegovo finansiranje; razviti program hipotekarnih olakšica; povećati inflaciju na nivo od 2-4%; nastaviti sa monetarnom politikom kvantitativnog popuštanja putem otkupa dugoročnih obveznica, privatnih dugova i državnih hartija od vrednosti od strane centralne banke; uspostaviti dugoročne ciljeve za niske kamate na obveznice; i, u slučaju SAD-a, izvršiti devalviranje valute.

Uprkos svim uzavrelim komentarima Krugmana i ostalih kejnzijanaca, ono što oni nude je daleko od alternativnog modela globalnog razvoja. Moguće je izdvojiti nekoliko očekivanih, mada standardnih, prigovora kejnzijanskim predlozima: monetarna politika koja otvoreno izjavljuje da ne vodi previše računa o inflaciji svakako ne može da podstakne investicije; ekspanzivna fiskalna politika će na kraju dovesti do smanjenja profitnih stopa; a povećanje potražnje radi kompenzacije ekonomskog šoka samo po sebi neće mnogo toga učiniti kako bi se smanjile distributivne nejednakosti koje je proizveo neoliberalizam. Izraženo marksističkim terminima, može se tvrditi da distribucija poreza, ublažavanje tereta dugova i snabdevanje javnim dobrima nisu tehnička pitanja već predstavljaju predmet političke borbe; realizacija vrednosti ne može biti razdvojena od uslova proizvodnje vrednosti; intervencionističke politike treba da budu strukturirane tako da

potpomognu restrukturiranje akcijskog kapitala kroz ekonomsko planiranje; i ne postoji tehnička matrica za sprovođenje ekonomskih mera na osnovu koje se neoliberalna država može transformisati nazad u kejnzijansku državu blagostanja.⁶

Zapravo, kao što ova poslednja tačka sugerise, u Krugmanovoj strategijskoj koncepciji najviše se ističe ideja „povratka u budućnost“. Kao i kod stare kejnzijanske države, jedanput kada bi se završilo kvantitativno popuštanje i izvršila dokapitalizacija banaka, ono što bi preostalo jesu finansijske institucije koje bi se ponašale kao privatni agenti na svetskom tržištu. S obzirom na to da bi ovo moglo da se modifikuje jedino putem neke vrste razdvajanja bankarskih funkcija i uvođenjem veće transparentnosti pri regulaciji sekundarnih tržišta, malo toga ostaje što nalikuje na Kejnzovu perspektivu o „eutanziji rentijerske klase“.⁷ U svakom slučaju, mere koje se primarno odnose na opseg restrukturiranja duga, kao i na tajming fiskalne konsolidacije i upravljanje dugom od strane ministarstava finansija i centralnih banaka, ne mogu da predstavljaju raskid sa erom neoliberalne globalizacije.⁸ Ovo su vanredni

6 Guglielmo Carchedi, „The Fallacies of Keynesian Policies“, *Rethinking Marxism*, 18(1), 2006; Simon Clarke, *Keynesianism, Monetarism and the Crisis of the State*, London: Edward Elgar, 1988; Anwar Shaikh, „An Introduction to the History of Crisis Theories“, u *U.S. Capitalism in Crisis*, New York: URPE, 1978; i komentari Majkla Robertsa (Michael Roberts) na <http://thenextrecession.wordpress.com>.

7 J.M. Keynes, *The General Theory of Employment, Interest and Money*, New York: Harcourt, 1936, poglavlje 24.

8 Ovo je čak slučaj i sa Jozefom Štiglicom (Joseph Stiglitz) koji je kratkovid kada, u često pronicljivoj kritici Svetske banke i finansijskih tržišta, poziva na „novi kapitalistički poredak“ uglavnom strukturisan oko pune zaposlenosti, reafirmacije vrednosti države blagostanja i novog sistema multilateralnom sprovođenju vlasti zasnovanom na novom sistemu globalnih rezervi. Vidi njegov: *Freefall*, New York: W.W. Norton,

„nacionalno/internacionalni planovi za spasavanje“ kapitalizma iz krize koju su proizvele kontradikcije neoliberalizma. Svakako da se među njima ne nalaze strategije za prevazilaženje kapitalizma.

Restartovanje socijaldemokratije?

Socijaldemokratske partije su u svojim programima pružile malo otpora merama štednje i još manje toga praktičnog uradile po pitanju političke mobilizacije. Počevši od južnoevropskih periferija pa sve do srca nordijske socijaldemokratije, vlade su sprovodile politiku štednje i, u najvećoj meri, prihvatile pristup rešavanja evrokrize koji je nametnut od strane Evropske komisije i Evropske centralne banke. Nisu uspele da se ujedine čak ni po pitanju skromnog poreza na finansijske transakcije, niti da se dogovore oko sprovođenja kampanje za opšti „krizni porez“.⁹ Umesto toga, alternativni predlozi u socijaldemokratskim krugovima su uglavnom dolazili od strane sindikalnih konfederacija, društvenih pokreta i levih političkih grupa i mislioca. Nasuprot kejnzijancima, koji odbijaju da se suoče sa velikim brojem karakteristika globalnog kapitalizma,

2010; i takozvani *Stiglitz Commission Report* (2009) pripreman za UN: Reforms of the International Monetary and Financial System, dostupno na: <http://www.un.org>.

9 Za istraživanje nacionalnih slučajeva videti: Steffen Lehndorff, *A Triumph of Failed Ideas: European Models of Capitalism in the Crisis*, Brussels: European Trade Union Institute, 2012.

ovi predlozi nastoje da ponovo kreiraju socijaldemokratske strategije koje bi dovele do raskida sa neoliberalnim kapitalizmom.

Oslanjajući se na postkejnzijanske teorije, posebno na tezu o finansijskoj nestabilnosti Hajmana Minskog (Hyman Minsky), ovaj pristup češće naglašava postojanje logike inherentne finansijskim tržištima koja je dovela do toga da „regulisani“ sistem, uspostavljen nakon Drugog svet-skog rata, ustupi svoje mesto „deregulisanom“ sistemu neoliberalne ere.¹⁰ Smatra se da je ovakav razvoj podstaknut novim ekonomskim dogmama, kao što su „hipoteza efikasnog tržišta“, „racionalna očekivanja“, „ciljanje inflacije“, „disperzija rizika“ i druge, koje su podsticale stvaranje finansijskog sistema zasnovanog na zaduživanju i spekulacijama, a da je to poslužilo sprovođenju velikog političkog projekta nametanja konkurentnosti putem slobodnog tržišta, tj. putem fleksibilizacije tržišta radne snage, liberalizacije tržišta i komercijalizacije države. Sve navedeno je za posledicu imalo brisanje razlika koje su postojale u pogledu nacionalnih ekonomskih politika i načina distribucije ekonomskih rezultata, istovremeno omogućivši nesmotreno rizikovanje od strane kreditnih institucija i špekulanata. Upravo ova spekulativna logika, inherentna za finansijska tržišta i promovisana od strane neoliberalnih politika, predstavlja ključnu prepreku sa kojom moraju da se suoče alternativni predlozi za izlazak iz krize.

Nije moguće obuhvatiti sve progresivne zagovornike i programe za uspostavljanje kontrole nad finansijama koji su se pojavili od početka krize. Predvođeni evropskom

10 Hyman Minsky, *Stabilizing an Unstable Economy*, New York: McGraw-Hill, 2008.

mrežom ATTAC¹¹, ali i Međunarodnom konfederacijom sindikata, najviše se ističu društveni pokreti koji zahtevaju uvođenja poreza na finansijske transakcije, koji varira u stopi, opsegu i učešću pojedinačnih država. U kontekstu krize, veći naglasak je stavljen na povezivanje refinansiranja penzionih fondova sa vladinim stimulativnim merama za izgradnju javne infrastrukture. Finansijske reforme predložene od strane različitih progresivnih ekspertskih organizacija daleko prevazilaze pitanje dokapitalizacije banaka i fokusiraju se na reformu procesa finansijskog spašavanja (*bailout*) kako bi se u njega uvela i pitanja distribucije; preuzimanje dela deonica u finansijskim institucijama kako bi se proširilo javno vlasništvo nad njima; reformisanje procesa prebacivanja „toksičnih sredstava“ u „loše banke“; smanjivanje podsticanja „moralnih rizika“ za finansijske institucije; ponovno uvođenje regulacije finansijskih institucija kako bi se ograničila nadležnost banaka i povećala transparentnost na sekundarnim tržištima; i formiranje novih nadnacionalnih mehanizama za restrukturiranje suverenih dugova (pogotovo u evrozoni). Drugim rečima, pojačano je uverenje da cilj socijaldemokratije mora da bude povećanje javnog upravljanja vantržišnim putem uz istovremeno smanjivanje moći finansijskog sektora na tržištu.¹²

11 Association pour la Taxation des Transactions financière et l'Aide aux Citoyens (Asocijacija za oporezivanje finansijskih transakcija i pomoć građankama i građanima) – prim. prev.

12 ATTAC-Germany, *Manifesto on the Crisis of the Euro*, mart 2011, dostupno na: www.attac.org; ITUC, *Global Unions' Statement: Take Action on Jobs to Sustain the Recovery*, jun 2010, dostupno na: www.ituc-csi.org; *A Progressive Program for Economic Recovery and Financial Reconstruction*, Amherst: Political Economy Research Institute, januar 2009; Center for Popular Economics, *Economics for the 99%*, New York: CPE, 2012.

Postoji ključno teorijsko-strateško pitanje koje ovde treba napomenuti. Za postkejnzijance kolaps kreditnih tržišta i njegov uticaj na stvaranje novca predstavlja ključ za razumevanje naglog pada agregatne tražnje. Stvaranje novca, nezavisno od toga koji vid podsticaja centralna banka preduzme, fundamentalno je narušeno: kredit je ključan za monetarnu realizaciju profita. Zato je, uprkos važnosti kejnzijanske politike za povećanje agregatne tražnje, finansijski sistem taj kojim se treba pozabaviti. Međutim, nije dovoljno samo sprovesti podružvljavanje duga i dokapitalizaciju banaka, kao i modifikaciju regulatornih struktura sekundarnih tržišta – ovo bi samo stvorilo novu osnovu za ponovno otpočinjanje spekulativnog kockanja. Potrebno je ponovo čvrsto ukoreniti finansije u odgovorni sistem udružene štednje, raspodele rizika i finansiranja ulaganja u realnu ekonomiju.

Međutim, ovde je na delu još jedno teorijsko-strateško pitanje. Pretpostavlja se da su kreditni mehurovi, pogotovo oni na tržištima drugorazrednih hipoteka i potrošačkih kredita, nastali na realnoj stagnaciji plata u neoliberalizmu, kada je radništvo pribeglo kreditima kako bi pokušalo da očuva svoje životne standarde. S obzirom na to da su bankama još uvek bili potrebni klijenti i novi finansijski mehanizmi – kao što je veliki broj sekuritizovanih dužničkih instrumenata – kako bi kompenzovali postojanje riskantnijih hartija od vrednosti, porast cena imovine omogućio je dalje zaduživanje klijenata, što je za posledicu imalo još veću ekspanziju kreditnih tržišta i rast prezaduzenosti. Istovremeno, slične posledice imalo je i kreditno zaduživanje korporativnog sektora usled fokusiranja na maksimizaciju prinosa na deonice u kratkom roku. Ovo je

na međunarodnom nivou ojačano strukturnom tržišnom neravnotežom u kojoj se viškovi nastali u istočnoj Aziji i zalivskim zemljama koriste za finansiranje SAD-a kao glavnog svetskog potrošača. EU je formirala sopstvenu ne-omerkantilističku dinamiku između evropskog „centra“ i njene periferije. U svetlu ovih dešavanja, socijaldemokratski odgovor na krizu se često predstavlja kao zahtev za napuštanjem neoliberalnog kapitalizma putem alternativnih načina distribucije ekonomskih rezultata unutar država, i rebalansiranja svetskog tržišta i globalne efektivne tražnje između država. Ovo se može ostvariti samo putem ponovnog uspostavljanja uslova koji su postojali za vreme „zlatnog doba“ kapitalizma – rastuća primanja i usaglašavanje osnovnog kapitala sa rastom produktivnosti. Kako se ističe, ovo je najvažnije sredstvo za obezbeđivanje stabilne efektivne tražnje.

Progressivni sindikati i društveni pokreti kao odgovor na krizu predlažu sprovođenje redistribucije, uz zahtev za uvođenje zagarantovanog osnovnog prihoda, ojačavanje sindikata i garantovanje radnih mesta, sprovođenje napada na prekarni (fleksibilni) rad i kontrolisanje finansija i upravljanje tržištem putem države. Zajednička crta političkih mera koje iz ovog slede može se okarakterisati kao alternativna strategija za izlazak iz krize zasnovana na stimulaciji rasta putem povećanja zarada, kontroli kapitala i ograničavanju finansijskog sektora.¹³ Ovakav predlog se

13 International Labour Organization, *Promoting Employment Recovery While Meeting Fiscal Goals*, Geneva: ILO, 2010; United for a Fair Economy, *State of the Dream 2011: Austerity for Whom?*, Boston: UFE, 2011; European Trade Union Confederation, *Why Europe Needs a Fairness Pact and Not a Competiveness Pact*, Economic Discussion Paper br. 4, 2011; i različita izdanja Global Labour Column

ne suprotstavlja samo merama štednje, već predstavlja antineoliberalni kurs, i u tom smislu prevazilazi parlamentarna razmišljanja realno postojećih socijaldemokratskih partija.

Iako se naslanjaju na tradiciju socijaldemokratskih ideja, ovi predlozi, a posebno strateške vizije, u praksi su privukle malo pažnje samih socijaldemokratskih partija, osim onda kada su se njima okretale kao privremenim i vanrednim merama za zaustavljanje pada tražnje. Takođe, važno je i napomenuti da je domašaj strategija koje dolaze iz ovog miljea na bitan način ograničen. Na primer, predlozi za limitiranje finansijskih poslovanja imaju tendenciju da idealizuju posleratne regulatorne režime i da ih tako projektuju na novi kontekst. Ovo proizilazi iz pretpostavke o postojanju oštre dihotomije između predatorskog, nestabilnog finansijskog sektora i „realnog“ proizvodnog sektora. Uzevši u obzir prostorno i vremensko razdvajanje između proizvodnje i realizacije nove vrednosti, nemoguće je zamisliti kapitalizam bez finansijskih i spekulativnih terminskih tržišta. Savremeni monetarno-kreditni sistemi, zasnovani na režimu fleksibilnih deviznih kurseva, direktno povećavaju materijalni interes svih kapitalista za finansijske spekulacije. Finansijski kapital vrši ne samo spekulativnu ulogu, već i dominantnu komandnu i kontrolnu ulogu alociranja viškova i prosuđivanja rizika. Sprovođenje ove ekonomske funkcije proizvodi veliki broj manjkavih rezultata; ona je takođe i suštinski politička

dostupna na: <http://column.global-labour-university.org>. Za druge severnoameričke varijante analiza koje služe kao osnova za ove predloge, videti: Arthur MacEwan and John Miller, *Economic Collapse, Economic Change: Getting to the Roots of the Crisis*, Armonk: M.E. Sharpe, 2011; Kevin Phillips, *Bad Money*, New York: Penguin, 2009; Levy Economics Institute, dostupno na: www.levyinstitute.org.

funkcija jer nameće društvenu disciplinu i štiti opšti interes kapitalista za stvaranje novca kao vrednosti. Oni koji se nadaju da mogu postići politički kompromis sa vlasnicima industrijskog kapitala po pitanju načina izlaska iz krize, shvatiće da je nemoguće izolovati finansijski kapital iz ostatka bloka moći.¹⁴

To znači da predlozima za ponovno oživljavanje socijaldemokratske alternative ne samo da nedostaje podrška od strane vodstva socijaldemokratskih partija, već su i sami po sebi problematični nemaju koherentnu levu strategiju. Nacionalizacija i socijalizacija banaka je stavljena u drugi plan; industrijske mere za restrukturiranje se oslanjaju na podsticajne subvencije i kreditne strukture umesto da krenu od novog planiranja proizvodnih kapaciteta; penzione politike su prekomerno prepuštene privatnim fondovima i finansijskim tržištima. Teško je ne poređiti ove izlazne strategije sa programima „konkurentnog korporativizma“ iz 1990-ih godina. Kod njih ne postoji anti-kapitalistička perspektiva, čak ni kao univerzalni strateški cilj. Umesto toga, ove strategije pokušavaju da odrede institucionalne osnove za stvaranje „obuzdanog kapitalizma“ u kojem se konkurencija može poboljšati kontrolom tako što će se izvršiti rebalansiranje odnosa države i tržišta. Ovo predstavlja „restartovanje socijaldemokratije“, kao načina za odbranu neposrednih interesa radničke klase od mera štednje. Tome očigledno nedostaje politička praksa koja bi činila deo strateške vizije demokratskog prevazilaženja kapitalizma.

14 Pogledati pronicljivu procenu Volfgana Štreka (Wolfgang Streeck), "The Crises of Democratic Capitalism", *New Left Review*, br. 71 (septembar/oktobar), 2011.

Radikalni predlozi

Bilo bi pogrešno prenaplaćavati razlike između već diskutovanih političkih predloga i onih koji dolaze od strane radikalne levice. Za sve ove pozicije prioritet predstavlja borba protiv politika štednje i uvođenje novih oblika kontrole nad finansijama. Štaviše, relativna slabost socijalističkog pokreta kao političke snage, čini zagovaranje radikalnijih predloga raštrkanim i teškim za precizno određivanje. Međutim, ključna razlika se nalazi u insistiranju marksističkog pristupa na tome da nestabilnost i kriza predstavljaju periodična i neizbežna svojstva kapitalističkog razvoja. Uopšteno govoreći, poreklo krize uvek leži u procesu prekomerne akumulacije, s obzirom na to da neograničeni imperativ akumulacije kapitala nailazi na ograničenu mogućnost za proizvodnju i realizaciju vrednosti. Međutim, krize uvek predstavljaju jedinstvene istorijske okolnosti, u kojima država zauzima ključnu tačku u kojoj dolazi do koncentracije kontradikcija koje kriza obelodanjuje.

Polazeći od ove pretpostavke, radikalne alternative moraju da se zasnivaju na analizi koja neoliberalnu fazu razvoja započetu ranih 1980-ih godina tumači kao formiranje specifične dinamike akumulacije, postignute kroz veliko restrukturiranje društveno-prostorne organizacije proizvodnje u centralnim svetskim ekonomijama. Destrukcija i renoviranje osnovnog kapitala koje je usledilo, uz povoljne uslove za povećanje stope eksploatacije, doveli su do obnavljanja rasta. Međutim, celokupni režim akumulacije je pojačao kontradiktorne odnose između mera štednje, in-

ternacionalizacije i finansijalizacije. Umesto sprovođenja relativne regulacije unutar nacionalnih formacija, koja bi omogućila postojanje razlika u strukturama troškova i pregovaranju o raspodeli rezultata (potpomognuto usklađivanjima vrednosti valuta), imperativ međunarodne konkurentnosti je doveo do povećanja pritiska na plate i politike poreza i troškova, kao i do kontinuiranog racionalizovanja osnovnog kapitala i lanaca vrednosti. Međunarodna izvozna tržišta i nagli rast kredita, poduprti velikim brojem sumnjivih finansijskih inovacija, poslužili su kao kompenzacija za nisku agregatnu tražnju na svetskom tržištu na kojem, moglo bi se reći, vlada „takmičenje u merama štednji“. Kolaps na visokorizičnim hipotekarnim tržištima doveo je do šire ekonomske krize i razotkrio prekomernu akumulaciju do koje je došlo izvan finansijskog, a u sektorima građevinarstva, proizvodnje čelika, automobila i drugim.

Postoji veliki broj marksističkih analiza krize koje se bave ovim temama, doduše uz veoma različite interpretacije njenih uzroka.¹⁵ Varirajući u svojim uvidima i naglašavanju pojedinačnih aspekata, ove analize pokrivaju ceo spektar marksističke teorije krize – od stagnacionizma, preko tumačenja o prekomernom investiranju, opadajućoj produktivnosti osnovnog kapitala, centralnosti finansija za globalni kapitalizam, pa do teorija o pratećim kontradikcijama finansijske nestabilnosti itd. Pa ipak, uprkos uzavrelim raspravama nije lako prepoznati radikalno različite

15 Videti: *The Crisis This Time: Socialist Register 2011*, Pontypool: Merlin, 2010; *The Left and the Crisis: Socialist Register 2012*, Pontypool: Merlin, 2011; John Bellamy Foster and Fred Magdoff, *The Great Financial Crisis*, New York: Monthly Review Press, 2009; David McNally, *Global Slump*, Oakland: PM Press, 2011.

programske predloge. Štaviše, svi se zalažu za to da „radništvo ne treba da plaća za tuđu krizu“ i da treba „okupirati banke“. Ne postoji ambiciozan tranzicioni program koji bi označio antikapitalistički pristup radikalne levice. Ovo važi kako za (post)trockističke tvorevine, kao što su Socijalistička radnička partija (*Socialist Workers Party*) u Velikoj Britaniji i veliki broj Četvrtih internacionala¹⁶, tako i za kišobran Partiju evropske levice (*Party of the European Left*) na nivou EU i analogni godišnji *EuroMemorandum* projekat.¹⁷ „Široko leve“ radikalne partije u Evropi, kao što su Levica (*Die Linke*) u Nemačkoj, Levi front (*Front de Gauche*) u Francuskoj i Siriza (*Syriza*) u Grčkoj svakako imaju svoje programe.¹⁸ U slučaju nemačke Levice, izgradnja partije je značila sastavljanje ekstenzivnog programa, kao i niza saopštenja i istraživanja, uključujući i ona o sredstvima i ciljevima socijalizacije finansija u Nemačkoj. U Francuskoj, Levi front ima raspršeniji pristup formiranju svojih načela koji odslikava njegov status kao izbornog saveza sa malo organizacione i strategijske dubine. Siriza poseduje opširni

16 Chris Harman, *Zombie Capitalism*, London: Bookmarks, 2009; Alex Callinicos, *Bonfire of Illusions*, Oxford: Polity, 2010; Laurent Carasso, "Report on the International Situation", *International Viewpoint Online*, mart 2010. Takođe vidi raniji rad Aleksa Kalinjkosa (Alex Callinicos): *An Anti-Capitalist Manifesto*, Oxford: Polity, 2003.

17 Party of the European Left, "Crucial Times for Europe – Crucial Responsibilities for the Left", Executive Board Declaration, 14-15.7.2012, dostupno na: www.european-left.org; "EuroMemorandum 2012: European Integration at the Crossroads", *Transform!: European Journal for Alternative Thinking and Political Dialogue*, januar 2012.

18 Za Die Linke vidi: <http://en.die-linke.de>; i Rosa Luxemburg Foundation dostupno na: <http://www.rosalux.de>. Za Front de Gauche, vidi: <http://www.place-aupeuple2012.fr>. Za Syriza vidi: <http://www.left.gr>; i "Syriza's 40 Point Program", dostupno na: <http://links.org.au>. Dalja dešavanja se mogu pratiti putem Transform Europe Network na <http://www.transform-network.net>.

program, izrađivan tokom nekoliko godina od strane njegovog članstva i konstitutivnih grupa. Ovaj program je poslužio za stvaranje izborne platforme protiv mera štednje koja se zasnivala na odbacivanju Memoranduma o strukturalnom prilagođavanju grčke ekonomije sponzorisanom od strane *Trojke*, koju čine Evropska centralna banka, Evropska komisija i Međunarodni monetarni fond.

U vanevropskim zemljama kapitalističkog centra, u Severnoj Americi i Japanu, polje radikalnih političkih predloga je uglavnom jalovo, odražavajući marginalnost socijalističkih političkih snaga. Međutim, postoji određeni broj pojedinačnih intervencija, različitih političkih naklonosti i analitičkih usmerenja, koje su ponudile referentni okvir za radikalnu levicu. Preovlađujući cilj ovoga je bilo ponovno nametanje tradicionalne leve kritike koja tvrdi da borba protiv finansijske nestabilnosti i kreditnih ciklusa, kao i protiv alociranja društvenog viška od strane privatnih aktera, zahteva ne samo nacionalizaciju banaka, već i njihovu socijalizaciju. Ovo je navelo nekoliko autora, kao što su Leo Panič (Leo Panitch) i Robin Blekburn (Robin Blackburn), kao i pokojni Piter Gauen (Peter Gowen), da se pozovu na koncept „javne korisnosti“ bankarskog sistema pod demokratskom kontrolom, obzirom na sistemske tendencije funkcionisanja bankarskog sistema u periodu krize i rizik od zloupotrebe (prisvajanje dobitaka od novčanih spekulacija i prebacivanje rizika na javni sektor putem finansijskog spasavanja), i obzirom na nezamenjive funkcije koje se tiču proizvodnje novca i kredita.¹⁹ Slično tome,

19 Leo Panitch, "The Financial Crisis and Democratic Public Finance", *The Bulletin*, br. 157, 25.11.2008, dostupno na: <http://www.socialistproject.ca>; Peter Gowen, "Crisis in the Heartland", *New Left Review*, br. 55 (januar/februar), 2009; Robin Blackburn, "Crisis 2.0", *New Left Review*, br. 72 (novembar /decembar), 2011.

pripadnici Grupe za istraživanje novca i finansija (*Research on Money and Finance*) na Školi za orijentalne i afričke studije i Institutu za istraživanje političke ekonomije, uvrstili su socijalizaciju finansija u detaljan nacrt alternativne strategije za otpis i restrukturiranje dugova, sprovođenje regulacije finansija i kontrole kapitala.²⁰ Kriza je takođe revitalizovala niz alternativa koje kombinuju proširivanje javnog vlasništva nad finansijskim sistemom sa inicijativama za zajedničko planiranje zadovoljavanja društvenih potreba, kao i sa zahtevima za smanjenje radnog vremena, uvođenje kontrole kapitala i reinvestiranja u zajednicu, i sprovođenje radikalne demokratizacije države i radnih mesta.²¹ Sve ovo se već isticalo u „novoj teoriji“ tranzicije u socijalizam²² i u određenom broju planova usmerenih na postizanje „Nju dila“ (*New deal*), razvijenih od strane pokreta za klimatsku pravdu i radikalnih urbanih pokreta.²³

Ni za jednu od ovih strategija se ne može reći da predstavlja jedinstveni tranzicioni program podržan od

20 Research on Money and Finance, *Breaking Up? A Route out of the Eurozone Crisis*, Occasional Report br. 3, novembar 2011; Gerald Epstein, "Finance without Financiers: Prospects for Radical Change in Financial Governance", *Review of Radical Political Economics*, br. 42(3), 2010.

21 Videti Irish People Before Profit Alliance, *An Alternative Economic Agenda*, 2011, dostupno na: www.peoplebeforeprofit.ie; kao i Greg Albo, Sam Gindin and Leo Panitch, *In and Out of Crisis: The Global Financial Meltdown and Left Alternatives*, Oakland: PM Press, 2010.

22 Pat Devine, *Democracy and Economic Planning*, Boulder: Westview, 1988; Robin Hahnel, *Economic Justice and Democracy*, New York: Routledge, 2005; Michael Lebowitz, *The Socialist Alternative*, New York: Monthly Review Press, 2010.

23 Ashley Dawson, "Why We Need a Global Green New Deal", *New Politics*, br. 11(4), 2010; David Harvey, *The New Imperialism*, New York: Oxford University Press, 2003; David Harvey, "Organizing for the Anti-Capitalist Transition", *World Social Forum*, 2010, dostupno na: <http://davidharvey.org>.

strane celokupne radikalne levice, a svakako nisu ni usvojene kao set fokusiranih protesnih zahteva koji inspirišu dinamiku pokreta. Međutim, moguće je izdvojiti nekoliko ključnih mesta koja čine sastavni deo specifičnog socijalističkog doprinosa borbama za izlazak iz krize.

Preispitivanje dugova i odbijanje izvršenja obaveza.

Borba protiv mera štednje se u startu suočava sa kreditnim odnosima, povećavanjem dugova i distribucijom gubitaka. Ukoliko nagomilana pseudo vrednost u formi kredita nastavi da postoji, bilo da se kao dužnici javljaju privatna domaćinstva ili države, političke poluge ostaju u rukama finansijskog kapitala. Njegovi predstavnici će još uvek imati mogućnost da insistiraju na sprovođenju mera štednje. Prebacivanje dugova na centralnu banku može dovesti do stabilizacije privatnih banaka, ali ne predstavlja rešavanje problema. U svakoj državi konkretan oblik borbe protiv mera štednje varira od slučaja do slučaja – od situacija u kojima postoji dominacija studentskih i hipotekarnih kredita, do onih kod kojih glavni predmet političke borbe predstavlja suvereni dug. Međutim, ključno političko pitanje se tiče kako distribucije gubitaka nastalih zbog postojanja fiktivnih kredita koji se još uvek nalazi u opticaju kao obligacije, tako i kontrole nad preoblikovanjem monetarne politike i kreditnih odnosa. Što se tiče suverenog duga, na radikalnoj levisi postoji sve izraženiji konsenzus po pitanju sledećih pet dimenzija: (1) odbijanje izvršenja dužničkih obaveza kako bi se oduzela politička moć finansijskom kapitalu i sprečili dalji rezovi; (2) neophodnost monetizacije i socijalizacije dugova, uz momentalni prestanak plaćanja određenih tranši kredita; (3) sistematsko preispitivanje

duga kako bi se utvrdili: sumnjivi i nelegitimni dugovi, odnos duga spram vojnih izdataka i korporativnih subvencija, vlasništvo nad dugom i prioriteti za otpis dugova i njihovo restrukturiranje; (4) neisplaćivanje, otpis i restrukturiranje dugova; i (5) proširavanje demokratske kontrole nad centralnom bankom, državnim finansijskim agencijama i javnim finansijama.²⁴

Nacionalizacija banaka i demokratska kontrola.

Uprkos prebacivanju privatnog duga na državu, banke se i dalje nalaze u centru ekonomske krize. Mere koje su do sada preduzete su obuhvatale delimičnu nacionalizaciju finansijskih institucija kako bi se očuvala njihova solventnost, uz plan da se u što kraćem roku izvrši likvidiranje udela javnog kapitala u njima. Upravo zbog toga, ključni antikapitalistički zahtev koji je zadobio opštu naklonost radikalne levice jeste trajna nacionalizacija bankarskog sistema i drugih vodećih finansijskih institucija. Kao što socijalisti dobro znaju, nacionalizacija bankarskog sistema neće sama po sebi rešiti ništa ukoliko državne banke budu nastavile, kao što to obično i rade, da sprovedu iste modele upravljanja kao i kapitalističke banke u privatnom vlasništvu. Međutim, pozicija koju finansijski kapital zauzima unutar neoliberalnog bloka moći, prioritet daje borbi za sprovođenje nacionalizacije uz primenu političke kontrole. Ovo je takođe neophodan uslov za preorijentisanje ekonomije i finansiranje strategije za izlazak iz krize. Novi

24 Research on Money and Finance, *The Eurozone between Austerity and Default*, Occasional Report br. 2, septembar 2010; Eric Toussaint, "The Debt in the North: Some Alternate Paths", *Comité pour l'Annulation de la Dette du Tiers Monde*, februar 2011, dostupno na: www.cadtm.org.

strateški pravci delovanja koji se nameću teže da prevaziđu stara ograničenja. Kao posledica krize, došlo je do opšteg razumevanja da je bankarski sistem „previše veliki da bi propao“, da postoje rizici zloupotrebe, da „iskorišćava rupe u zakonu“, ali i da ima svojstvo javnog dobra. Zbog ovih karakteristika bankarski sistem iznova zapada u afere i situacije u kojima je neophodno trošenje državnog novca za njegovo spasavanje. Na osnovu ovoga se može pridobiti podrška šire javnosti za koncept „javne korisnosti“ bankarskog sistema. Međutim, specifičnost socijalističke pozicije mora se zasnivati na insistiranju da bankarski sistem predstavlja javni resurs koji treba potčiniti demokratskoj kontroli i time napraviti ključni korak u razbijanju moći finansijskog kapitala. U kompleksnoj ekonomiji, bilo da se radi o potpuno kolektivizovanoj ili mešovitoj privredi, nije moguće postojanje jedne džinovske banke. Ovo sugerise potrebu uspostavljanja mešovitog sistema sastavljenog od banaka opšte namene sa nizom javnih ciljeva i organizacionih struktura specijalizovanih finansijskih institucija, koje bi se, na primer, bavile stanovanjem, finansiranjem projekata „zelene tranzicije“ i komunalnim i regionalnim razvojem. Sve ovo može biti povezano sa različitim socijalnim fondovima i ojačanim javnim penzijskim osiguranjem, a sve pod nadzorom regulatornih agencija koje su istovremeno i „levičarske i ekspertske“. Sve dok organski proizilaze iz borbe za nametanje alternativnog izlaska iz krize, ovakve reforme bi potencijalno mogle da dovedu do raskida sa praksom kapitalističke kontrole nad investicijama i kapitalističkom formom države.²⁵

25 Za ovu diskusiju, kao dodatak radovima Albo, Gindin and Panitch, *In and Out of Crisis*; Gowan, "Crisis in the Heartland"; Blackburn, "Crisis 2.0"; Epstein, "Finance without Financiers"; videti i: Fred Moseley, "The U.S. Economic Crisis: Causes and Solutions", *International Socialist Review*, mart/april, 2009.

Štednja i javni sektor.

Nasuprot kejnzijanskom pristupu, borba protiv mera štednje za radikalnu levicu ne predstavlja samo težnju ka uvođenju podsticaja za poboljšanje uslova zapošljavanja i stvaranje profita u privatnom sektoru. U njenom slučaju borba protiv rezova započinje odbranom preraspodele dohodaka, radnih mesta, radnih prava i netržišnog načina zadovoljavanja potreba. Alternativne strategije izlaska iz krize moraju da insistiraju na neophodnosti dugoročnog prelaska na režim korišćenje kapitala za finansiranje razvoja javnih dobara putem demokratskog planiranja. Uzevši u obzir stagnaciju i masovnu nezaposlenost u ovoj fazi krize, postoji potreba za planiranim određivanjem investicija, ponude i potražnje. Ovo se može izvesti na način koji radikalno proširuje „dekomodifikaciju“ i „dekarbonizaciju“ javnih dobara. Takođe, program javnih radova može rešiti problem sistematskog podfinansiranja javne infrastrukture, škola, bolnica, parkova itd, koji se javlja u neoliberalizmu. Dalje, ekspanzija javnih dobara i zapošljavanja može biti usmerena na prevazilaženje prepreka koje proizvode rasna i rodna nejednakost. Ukoliko inicijalno finansiranje proširivanja javnog sektora mora da se izvede putem deficitnog finansiranja u uslovima stagnacije, u startu je neophodno preokrenuti smer i eliminisati štetu koju je neoliberalizam naneo javnim prihodima – nužno je proširiti sve vrste oporezivanja kapitala, uz početni zahtev za uvođenjem „kriznog poreza“ na finansijske poslove. Socijalistički doprinos borbi protiv mera štednje može da se pokazati kao ključan kroz zalaganje za specifičnu organizacionu formu, participativne procese i demokratsko upravljanje proizvodnjom

javnog sektora kao alternativnim vidom fiskalne politike, čak i u užem kejnzijanskom smislu.²⁶

Radničko odlučivanje i zelena tranzicija.

Društveno vlasništvo i sprovođenje radničkog planiranja i kontrole nad procesom proizvodnje već decenijama predstavljaju centralno mesto socijalističke ekonomske politike. Međutim, uprkos značajnom restrukturiranju velikih sektora za proizvodnju sirovina i finalnih dobara, pomenute politike se nisu tako vidno isticale u debatama koje se trenutno odvijaju. Uzrok toga je internacionalizacija lanaca vrednosti i erozija političke snage industrijalizovane radničke klase. Međutim, zahtev za radničkim odlučivanjem, kako u javnom tako i u privatnom sektoru, ostaje važan element jačanja organizacionih kapaciteta i borbe protiv koncesija, kao i polazna osnova za sprovođenje radničke kontrole. Sličnu ulogu u odbrani postojećih radnih mesta, otkrivanju novih dimenzija proizvodnje i izgradnji kapaciteta mogu da imaju i radničke kooperative, kao i društveno vlasništvo i socijalno planiranje. Svi ovi elementi se prepliću u nastojanjima sindikalnih aktivista i aktivistkinja da se izvrši usklađivanje sektorskih strategija, čiji je cilj postizanje endogenog razvoja, poboljšanje radnih uslova i visine primanja, i ograničenje prekarnog (fleksibilnog) rada.²⁷ Socijalističke strategije izlaska iz krize su svoj naj-

26 Riccardo Bellofiore and Joseph Halevi, "The Real Subsumption of Labour to Finance and the Changing Nature of Economic Policies in Contemporary Capitalism", mimeo, 2010; Damien Cahill, "Beyond Neoliberalism? Crisis and the Prospects for Progressive Alternatives", *New Political Science*, br. 33(4), 2011; Anwar Shaikh, "The First Great Depression of the 21st Century", *Socialist Register* 2011.

27 Hilary Wainwright, *Reclaim the State*, London: Seagull Books, 2009; Albo, Gindin and Panitch, *In and Out of Crisis*; Rick Wolff, *Occupy the Economy*, San Francisco: City Lights, 2012.

značajniji doprinos dale u povezivanju borbi za klimatsku pravdu sa suprotstavljanjem merama štednje. Ovo je pre svega uspelo kombinovanjem zahteva za postizanjem „zelenog nju dila“ (*green new deal*) sa alternativnim planovima za oporavak ekonomije koji se bave klimatskim promenama i ekološki odgovornom proizvodnjom. To omogućava: (1) fokusiranje na klimatski odgovorne poslove i konverziju industrije, umesto na trgovanje emisijom ugljenika; (2) sprovođenje „zelenog“ usklađivanja proizvodnje i obezbeđivanje sredstava za prekvalifikaciju radništva zaposlenog u ekološki štetnim industrijama; (3) masovnu ekspanziju javnog prevoza uz proširivanje obuhvata besplatnog korišćenja; i (4) zalaganje za skraćivanje radnog vremena kao centralnu strategiju za smanjenje emisije ugljenika.²⁸

Suprotstavljanje svetskom tržištu.

Antikapitalistička borba i zahtevi identifikovani u prethodnom delu ne pojavljuju se apstraktno na nivou svetskog tržišta. Oni se materijalizuju na nivou lokalnih sukoba i borbi na radnim mestima i u zajednicama, koje se vode oko pitanja koncentracije moći u državi. Međutim, mora se voditi računa i o globalnoj dimenziji ovih borbi, s obzirom na to da one podrazumevaju sukobljavanje sa kapitalističkom klasom koja deluje na nivou svetskog tržišta. Liberalizacija tokova robe i kapitala povećala je pritisak za sprovođenje „unutrašnje devalvacije“ i zasnivanje rasta na izvozu, uprkos fleksibilnim deviznim kursevima. Posledica ovoga

28 *One Million Climate Jobs Now!*, London: Campaign Against Climate Change, 2009; Michael Brie and Mario Candeias, *Just Mobility: Postfossil Conversion and Free Public Transport*, Berlin: Rosa Luxemburg Stiftung, 2012; *Labor Network for Sustainability*, dostupno na: www.labor4sustainability.org.

je razvoj takmičenja u merama štednje na svetskom nivou, što onemogućava sprovođenje reflacionarnih politika na nacionalnom nivou. Nasuprot tome, zagovornici alternativna politikama štednje suočavaju se sa neposrednim strateškim pitanjima o kapacitetima za sprovođenje reflacije i endogenog razvoja. Vrste mera koje je potrebno sprovesti kako bi se ovaj problem rešio, dobro su poznate – uvođenje kontrolisane trgovine, pogotovo kada su u pitanju transnacionalne kompanije; pojačana kontrola kapitala; povećanje autonomije i sigurnosti deviznih kurseva u odnosu na mnoštvo ključnih valuta; formiranje regionalnih političkih blokova za jačanje različitih razvojnih pravaca; i simetrično prilagođavanje trgovinskih bilansa. Svaka zemlja ili region, koji nastoji da prekine sa sprovođenjem politika štednje, mora da sprovede ove mere. Stoga, suprotstavljanje liberalizovanom svetskom trgovinskom sistemu, kojim dominiraju centralne kapitalističke sile, i dalje ostaje sastavni deo strategije bilo kojeg alternativnog ekonomskog programa.²⁹

29 Robert Wade, "From Global Imbalances to Global Reorganisations", *Cambridge Journal of Economics*, br. 33(4), 2009; Duncan Foley, "The Political Economy of Postcrisis Global Capitalism", *The South Atlantic Quarterly*, br. 111(2), 2012.

Politike radikalnih ekonomskih alternativa u Evropi

Iako ovi odgovori nastaju kao opozicija krizi koja ima sasvim jedinstvene karakteristike, oni se jasno naslanjaju na različite „alternativne ekonomske strategije“ razvijene tokom krize 1970-ih godina. Ovi programi su imali različite izvore, kao što su „*Programme Commune*“ francuske levice, Mejdnerov plan (*Meidner Plan*) leve socijaldemokratije u Švedskoj i različite verzije alternativne ekonomske strategije radikalnih laburista i nezavisnih levičara u Britaniji.³⁰ U kontekstu u kojem su vanparlamentarni politički pokreti otpora postali istorijski relik, slično kao i strategije koje se isključivo oslanjaju na postepeno parlamentarno nametanje barijera kapitalističkoj moći putem proširivanja birokratske države, zajednička crta ovih programa jeste insistiranje na sprovođenju „strukturnih reformi“. Oni su se zasnivali na shvatanju da se „izlazak iz kapitalizma“ u centralnim kapitalističkim zemljama, u kojima je postojala dominacija liberalne demokratije, može izvesti samo raskidom sa dominantnim politikama uz pomoć kombinacije delovanja radikalnih političkih partija, posvećenih transformaciji centralnih državnih organa, i

30 Za skorašnje procene, vidi: Ingo Schmidt, "There Were Alternatives: Lessons from Efforts to Advance Beyond Keynesian and Neoliberal Economic Policies in the 1970s", *Working USA: Journal of Labor and Society*, br. 14, decembar 2011; i: Leo Panitch, *Renewing Socialism: Transforming Democracy, Strategy and Imagination*, Pontypool: Merlin, 2008. A za neke ranije, vidi: Carl Boggs, *The Socialist Tradition*, New York: Routledge, 1995; Donald Sassoon, *One Hundred Years of Socialism*, New York: New Press, 1996; i: Leo Panitch and Colin Leys, *The End of Parliamentary Socialism: From New Left to New Labour*, London: Verso, 1997.

vanparlamentarne borbe, koja će u svojoj osnovi imati radničko odlučivanje. Ključni strateški pravac sprovođenja alternativnih ekonomskih programa zasnivao se na uspostavljanju novih oblika koordiniranog planiranja kao centralnom elementu države; nacionalizaciji ključnih sektora industrije i formiranju sporazuma o planiranju; nametanju ograničenja finansijskom sektoru i alociranju investicija i kredita; kontroli tokova kapitala i uvoza u sektoru trgovine; decentralizaciji odlučivanja i participaciji svih građana u odlučivanju na nivou zajednice i radnih mesta; i na sveobuhvatnoj demokratizaciji države.

Sa otpočinjanjem neoliberalne globalizacije i slabljenjem levice 1980-ih, ove strategije za sprovođenje strukturnih reformi skrajnute su u stranu. U mnogim delovima levice, pogotovo u zemljama evropskog centra, prihvaćeno je da se fokus socijalističkih strategija mora prebaciti barem na regionalni, ako ne i na globalni nivo. Jedino što se moglo postići na nacionalnom nivou jeste bilo sprovođenje različitih mera usmerenih na podsticanje povećanja ponude (*supply-side*) kao način za poboljšanje konkurentnosti putem povećanja radničke participacije unutar procesa rada i donošenja strategija na nivou preduzeća, ili putem izgradnje vantržišnih institucija koje će ojačati relativnu kontrolu kapitala, pomoću niza koordinacionih mehanizama usmerenih na zadovoljene potreba zajednice, a ne samo vlasnika kapitala. Za druge delove levice, ovakav razvoj situacije potvrdio je dugotrajna shvatanja o tome da je nemoguće postojanje „socijalizma u jednoj zemlji“ i da je potrebno proširiti delokrug otpora i opseg prelaznih programa. S jedne strane, ove pozicije zastupaju radikalne partije okupljene oko Partije evropske levice, a sa dru-

ge strane, zagovornici stvaranja socijalističkih Sjedinjenih evropskih država³¹.

Debate o strukturnim reformama nastavile su da postoje kao sastavni deo teorije i prakse zahvaljujući borbama protiv neoliberalizma u zemljama globalnog Juga, a kriza u Evropi im je dodatno dala na značaju.³² Grupa za istraživanje novca i finansija, i posebno Kostas Lapavicas (Costas Lapavitsas), isprovocirali su uzavrelu debatu tvrdeći da ostajanje u evrozoni za grčku radničku klasu, kao i za ostale zemlje na evropskoj periferiji, sada donosi samo gubitke. Oni smatraju da je uvođenje jedinstvene valute za heterogenu grupu zemalja, koje se radikalno razlikuju po svojoj ekonomskoj konkurentnosti i državnim kapacitetima, predstavljalo stravičnu grešku. To je bio projekat uvođenja nove svetske valute, sproveden od strane kapitala centralnih evropskih država u cilju ostvarivanja sopstvenih imperijalnih ambicija. Posledica toga je bila ta da su trgovinska konkurentnost i mobilnost radne snage, kao i nesputani tokovi kapitala, uz postojanje evropskog sistema transfera i industrijskih politika, zapravo pogoršali neujednačeni razvoj, umesto da dovedu do ekonomskog približavanja zemalja evropskog centra i periferije. Rezultat ovoga jeste akumulacija duga na periferiji, bilo kroz privatni ili kroz državni sektor, i razvoj specifičnog oblika evropske finansijske krize, proistekle iz interakcije između nelikvidnos-

31 Alain Lipietz, *Towards A New Economic Order*, Oxford: Oxford University Press, 1992; Ernest Mandel, *Europe vs. America*, New York: Monthly Review Press, 1970.

32 Vidi: Samir Amin, *Delinking*, London: Zed Books, 1990; Walden Bello, *Deglobalization*, London: Zed Books, 2002; Michael Lebowitz, *Build It Now*, New York: Monthly Review Press, 2006. Debata se takođe odvijala putem godišnjih izdanja časopisa *Socialist Register*.

ti bankarskog sektora i krize suverenog duga. Jedinstevena valuta suzila je manevarski prostor zemalja evropske periferije, onemogućavajući sprovođenje devalvacije kao neophodnog mehanizma za prilagođavanje razlika u troškovima rada. Kako tvrde pripadnici Grupe za istraživanje novca i finansija, predstavnici *Trojke* – EU, ECB, MMF – dodatno su pogoršali ove probleme: pitanje likvidnosti su pokušali da reše putem omogućavanja hitnih pozajmica i nametanja mera štednje. Međutim, zahvaljujući prvoj meri izbegnuto je restrukturiranje bankarskog sektora, a druga je dovela do pogoršanja recesije. Štaviše, celokupni paket mera za strukturno prilagođavanje (kao što su dva memorandumusvojena od strane grčke i irske vlade) uništio je državne kapacitete za suprotstavljanje krizi. Stoga, na osnovu razumne procene mora se prihvatiti da izlazak iz evrozone, kao deo odbijanja izvršenja dužničkih obaveza, ne može biti izbegnut ukoliko borba protiv mera štednje pretenduje da ispuni potrebe radničke klase u Grčkoj i u ostatku evropske periferije.³³

Međutim, postojao je i veliki broj različitih pristupa koji su kao odgovor na krizu podržali preoblikovanje EU projekta. Na primer, zahtev za *Drugačijim putem za Evropu*, podržan od strane mnogih intelektualaca bliskih Partiji evropske levice, umnogome se zasniva na mogućnosti koordinacije duž evropskog političkog prostora po pitanju blokiranja najgorih karakteristika mera štednje i, posebno,

33 Costas Lapavitsas, et al., *Crisis in the Eurozone*, London: Verso, 2012; Riccardo Bellofiore, et al., "The Global Crisis and the Crisis of European Neomercantilism", *Socialist Register 2011*. A za krajnje tehnokratski pristup problem izlaska Grčke iz evrozone, videti: Michel Aglietta, 'The European Vortex', *New Left Review*, br. 75 (maj/jun), 2012.

„fiskalnog dogovora“ EU iz januara 2012. godine kojim pokušava da se izvrši „konstitucionalizacija“ daljih neoliberalnih političkih normi.³⁴ Za Elmera Altfatera (Elmer Altvater), ovaj pristup se ne tiče toliko stvaranja prostora za sprovođenje reflacije, već činjenice da „suverene teritorije više ne predstavljaju odgovarajuće prostore za sprovođenje regulacije“, s obzirom na ekonomski domet finansijskih tržišta i korporacija. Štaviše, evro, kao oblik svetske valute, predstavlja komponentu izgradnje multipolarnog sveta u kojem alternativni razvoj neće biti ograničen hegemonijom neoliberalizma i SAD-a. Iz ove perspektive, izlazak iz evrozona predstavlja korak unazad. Ovo važi i za zemlje evropske periferije čiji je dug denominiran u evrima i čiji bi strukturni ekonomski problemi i dalje opstajali bez obzira da li je valuta koja se koristi u opticaju evro ili dragma, eskudo ili lira. Za Ozlem Onaran (Özlem Onaran) potreba za fokusiranjem na strategiju preoblikovanja EU ne proizilazi toliko iz funkcionalnosti ekonomskog prostora proistekle iz veličine tržišta, već više iz potencijalnih političkih kapaciteta za rešavanje distributivnih uzroka krize. U tom smislu, socijalne politike i politike zarada usmerene na postizanje kohezije, kao i industrijske i poreske politike čiji je cilj ujednačavanje konkurentnosti, predstavljaju osnovu za izgradnju „progresivnog saveza za alternativnu Evropu“, usmerenog na proširivanje kapaciteta institucija EU za reorijentaciju ekonomskih politika. Mišel Uson

34 *Another Road for Europe*, maj 2012, dostupno na: <http://www.anotherroadforeurope.org>; Rossana Rossanda, "Proposals for Another Europe", *Revolting Europe*, 28.6.2012, dostupno na: <http://revolting-europe.com>; *Treaty on Stability, Coordination and Governance in the Economic and Monetary Union*, 31.1. 2012, na: <http://www.european-council.europa.eu>.

(Michel Husson) prihvata ove parametre, ali usvaja drugačiji strateški pristup – „strategiju ekstenzije“. Borbe na nacionalnom nivou su još uvek odlučujuće za sprovođenje socijalističkih reformi, ali one od starta moraju da budu osmišljene tako da uzmu u obzir međunarodne posledice do kojih mogu dovesti, i da ostvare podršku na osnovu koje bi se izbegla politička izolacija i prepreke. „Dobre politike“ – kao što su progresivno restrukturiranje duga; nacionalizacija banaka; politike dohodaka koje dobitke od povećanja produktivnosti jednako dele na povećanje zarada, finansiranje javnih dobara i smanjenje radnog vremena; uvođenje oporezivanja na sve prihode – moraju biti podržane kroz zajednički rad na njihovom proširivanju na celokupni evropski ekonomski prostor. Kontrola kapitala na nacionalnom nivou, nacionalne protekcionističke politike, suprotstavljanje pravilima EU, i na kraju izlazak iz evrozone treba primeniti samo kao kontra mere ukoliko se ne uspe sa prethodnim pristupom.³⁵

Ove nadnacionalne strategije proizilaze iz premise da institucionalni okvir, koji je služio kao osnovni mehanizam za nametanje neoliberalnih ekonomskih mera širom EU, sada može biti iskorišćen za povećanje diferencijacije distributivnih i razvojnih modela na nacionalnim nivoima. Ukoliko izlazak iz evrozone i devalvacija (na primer ako Grčka ponovo uvede drahmu) same po sebi ne donose nikakvu direktnu korist za radničku klasu (porastom troš-

35 Elmar Altvater, "From Subprime Farce to Greek Tragedy: The Crisis Dynamics of Financially Driven Capitalism", *Socialist Register 2012*; Michel Husson, "Exit or Voice? A European Strategy of Rupture", *Socialist Register 2012*; Ozlem Onaran, "Fiscal Crisis in Europe or a Crisis of Distribution?", Research on Money and Finance, Discussion Paper, br. 18, 2010.

kova uvoza doći će do pada životnog standarda), isti je slučaj i sa ostankom unutar evrozona. Pritisци za sprovođenje unutrašnje devalvacije uz povećanje sume novca potrebne za podršku finansijskom sistemu svakako će se nastaviti. A čak i uz odbijanje izvršenja dužničkih obaveza i restrukturiranje duga u evrozoni, nije jasno kako se problem razlika u ekonomskim kapacitetima može rešiti bez postojanja razvojne strategije na evropskom nivou i presudne promene odnosa političkih snaga i pristupa ekonomskim politikama. I zaista, u situaciji u kojoj dolazi do formiranja budžetske politike i federalne fiskalne unije na nivou EU kako bi se obezbedio suvereni valutni prostor, dublja integracija ne znači i prestanak sprovođenja neoliberalnih politika. Čak i minimalni program za sprovođenje reflacije na evropskom nivou može biti krajnje nerealističan u kratkom i srednjem roku, uzevši u obzir dubinu krize i ogromne probleme strukture upravljanja EU.

U svakom slučaju, malo je verovatno da će ekonomska dešavanja i političke borbe čekati na proces nadnacionalnog usaglašavanja. Neujednačene posledice krize i različiti stupanj političkog otpora dovešće do toga da će kod nekih nacionalnih klasnih borbi pre doći do ispoljavanja krizom proizvedenih kontradikcija u obliku direktne konfrontacije sa pripadnicima nacionalnog vladajućeg bloka, podržanog od strane šire mreže transnacionalnih političkih snaga. Verovatnije je da će neizvršenje dužničkih obaveza i sprovođenja alternativnih ekonomskih programa u EU (ili bilo kojem drugom nadnacionalnom entitetu) pre naići na otpor nego što će biti odobrene, čak i u mnogo manjem opsegu. Bilo bi politički glupo od strane bilo koje leve vlade, koja nastoji da se bori protiv mera štednje, da sebi ne

ostavi mogućnost za izlazak iz evrozone. Ukoliko je Uson u pravu kada tvrdi da se primarni sukob sa kapitalističkom klasom još uvek odvija na nacionalnom nivou, ali da se otpor i odmazda kapitalističke klase takode javljaju i u obliku međunarodne borbe, onda strategija levice mora uvek da podrazumeva *ekstenziju* kako programske intervencije, tako i političke podrške na internacionalni nivo. Međutim, s obzirom da „dobri“ programi za zadovoljenje potreba radničke klase ne mogu doveka da čekaju stvaranje „dobre“ Evrope (ili na uspostavljanje pogodne ravnoteže međunarodnih snaga), neophodno je ostaviti prostor za sprovođenje kontra mera.

U datim okolnostima, u okvirima alternativnih ekonomskih strategija, neizvršavanja dužničkih obaveza i restrukturiranje duga, nacionalizacija banaka, prekid sprovođenja rezova u javnom sektoru i uvođenje „zelene tranzicije“, predstavljaju srž „dobrih“ socijalističkih zahteva. Danas u Evropi, pogotovo na njenoj periferiji, izlazak iz evrozone ne predstavlja nužan preduslov za sprovođenje ovih projekata. Međutim, izlazak takode ne može ostati van strateških razmatranja u sadašnjosti. Politički prioriteti se ne mogu postavljati na osnovu unapred zadatih merila ljudskih odnosa, pogotovu u kontekstu prostora stvorenih zajedničkom valutom. Prvenstvo koje je dato određenim političkim merilima predstavlja jedan od ključnih strateških esencijalizama današnje levice koji imaju onespособjavajuće dejstvo. Iz ugla socijalističke strategije, prednost uvek mora da se da borbama.³⁶ Ove strateške po-

36 Husson, "Exit or Voice?"; Greg Albo, "The Limits of Eco-Localism: Scale, Strategy, Socialism", *Socialist Register 2007*, Monmouth: Merlin, 2006; Alex Callinicos, "Austerity Politics", *International Socialism Journal*, br. 128, 2010.

dele na evropskoj levici, koje se pre svega ispoljavaju prilikom suprotstavljanja politikama štednje u evrozoni, ne treba otpisati kao alternativne „strategije spšavanja kapitalizma“. Optužbe za levi reformizam, levi nacionalizam ili insurekcionizam neće nas daleko odvesti. Bilo koji od ovih radikalnih zahteva znači i raskid sa preovlađujućim oblicima kapitalizma. Stoga, postoji potreba za izoštravanjem strateške debate o kredibilnim ciljevima i konstruktivnim planovima kako bi u političkom smislu „krenuli dalje“.³⁷

Idemo dalje

Levica je u početku pozdravila finansijsku krizu sa uverenjem da je ona označila kraj sprovođenja neoliberalnih ekonomskih mera. Konačno je došlo do potvrde kritika „slobodnog tržišta“. Mogla je ponovo da počne ofanziva radničke klase i uspostavljanje društvenih osnova ekonomskih politika uvođenjem vantržišnih institucija i mera za ograničavanje finansijskog poslovanja, stimulisanjem efektivne tražnje i povećanjem socijalnih davanja. Iako je kritika neoliberalnih mera koje su dovele do krize bila umnogome u pravu, politički zaključci koji su iz nje izvedeni su bili krajnje mehanički. I zaista, oni su u osnovi pogrešno protumačili političke promene koje je neoliberalni period proizveo – pogrešno je procenjen stepen u kojem su

37 Kao što je Ralf Miliband (Ralph Miliband) predlagao tokom prethodne velike krize: “Moving On”, u: *Socialist Register 1976*, London: Merlin, 1976.

vladajuće klase ostale ujedinjene iza procesa neoliberalne globalizacije, i razmere do kojih je reakcija opozicionog bloka ostala neorganizovana, kako po pitanju mobilizacije, tako i po pitanju programskog odgovora.

Kontraofanziva od strane vladajućeg bloka fokusirala se na mobilisanje državne moći kako bi se očuvao neoliberalni model regulacije kapitalističkog sektora. Ovo je sprovedeno putem reorganizacije državnih aparata i ograna, kao i putem usvajanja neoliberalnih ekonomskih mera – u početku najviše po osnovu hitnosti – u pokušaju da se reši kriza.³⁸ Međutim, ne postoje garancije da će išta od ovoga uspeti da donese rezultate. Zaista, verovatnije je da će se strategija trajne štednje nastaviti i nakon razrešenja trenutne situacije. Sprovedenjem ovih mera nije došlo do nastanka pukotina unutar vladajuće klase ili institucionalnog jedinstva države. Zapanjujuće je da čak nije došlo ni do zastoja u posredovanju između finansijskog sektora i odgovarajućih državnih aparata, iako se ovaj segment nalazi pod velikim pritiskom. Štaviše, došlo je do produbljenja njihovih međusobnih veza i prilagođavanja načina rada. Osim toga, socijaldemokratske partije i, što je još više iznenađujuće, njima bliski sindikati ostali su zarobljeni u naporima da očuvaju postojeće ekonomske regulacije putem ograničavanja zarada i sprovođenja društvene štednje. Ukratko, ideološka diskreditacija neoliberalizma i javna averzija spram banaka nisu rezultovali većim pukotinama unutar države ili bloka moći. Tvrđave moći, a posebno one koje štite bankarski sektor, ostale su i dalje relativno netaknute.

38 Greg Albo and Bryan Evans, "From Rescue Strategies to Exit Strategies: The Struggle over Public Sector Austerity", *Socialist Register 2011*; Jamie Peck, *Constructions of Neoliberal Reason*, Oxford: Oxford University Press, 2010; Colin Crouch, *The Strange Non-Death of Neoliberalism*, Oxford: Polity, 2011.

Otpori koji su proistekli iz „pokreta sa trgova“, od Tahkira u Kairu, preko Sintagme u Atini, do Zukoti parka u Njujorku, ponovo su podstakli debate o taktici u borba-
 ma protiv politika štednje. Međutim, na levisi i dalje posto-
 ji primetna sklonost ekonomističkom zaključivanju prema
 kojem se svaka ekonomska kriza pretvara u krizu države,
 gde je politička moć nužno dovedena u pitanje – ili će ba-
 rem uskoro biti.³⁹ Ovakav pristup je često vodio formiranju
 poprilično različitih strategija i zaključaka. Sa jedne strane,
 često je dolazilo do okretanja strategijama „defanzivne
 konsolidacije“, usmerenim na mobilisanje parlamentarne
 opozicije i širokih frontova kako bi se sprečile oštrije mere
 štednje u javnom sektoru i desničarske politike u trenut-
 ku političkog nemira. Ovaj pristup smatra da postojeće
 društvene snage moraju da se upuste u niz taktičkih „po-
 zicionih ratova“ kako bi se mobilisao alternativni koalici-
 oni blok koji bi mogao da ponovo osvoji državu i sprovede
 socijalno usmerene ekonomske politike. Sa druge strane,
 javljaju se stanovišta koja smatraju da kriza otvara prostor

39 Ovo ima dva različita izvora. Jedan broj radikalnih kejnzijanaca je uvek sma-
 traio da postoji inherentno nerazumevanje kapitalističkih tržišta kod pristalica neoliberalne
 politike i stoga su njihove ekonomske mere osuđene na propast. Mnogobrojni
 marksisti imali su slično viđenje duge krize – ili „relativne stagnacije“ – koja traje
 nekih 30-40 godina. Kod oba ova pristupa, smatralo se da nije došlo do neoliberalne
 ekonomske ekspanzije, da je kapitalistička klasa slaba, da otpor sve više jača,
 a da država sve više zapada u krizu. Ni u jednom slučaju nije posvećeno mnogo
 prostora promišljanju načina za političko organizovanje ili za promovisanje alternativ-
 nih ekonomskih strategija, kao kod onih koji su tvrdili da era neoliberalne ekspanzije
 mora da se analizira u odnosu na krizu na levisi. Videti: Sam Gindin, “Turning Points
 and Starting Points: Brenner, Left Turbulence and Class Politics”, *Socialist Register*
2007, London: Merlin Press, 2000; Greg Albo, “Contesting the ‘New Capitalism’”,
 u: David Coates, ed., *Varieties of Capitalism, Varieties of Approaches*, London:
 Palgrave, 2005.

za „militantniju ofanzivu“ uličnih protesta i opštih štrajkova. Postojeće društvene snage moraju da usvoje taktiku proširivanja političke akcije u „manevarskom ratu“, koji može dalje doprineti preuzimanju političkog prostora iz ruku države i kapitalista putem nastajuće protivsnage – ili „anti-moći“ stvorene tokom ovog procesa. U današnjim debatama o strategiji ovi pristupi se često označavaju kao realistični parlamentarni programi reformi nasuprot vanparlamentarnim borbama, otporima i vizijama. Ovakvo suprotstavljanje ove dve pozicije je u potpunosti pogrešno. Ne postoji linerani put kretanja od otpora merama štednje, preko antikapitalističkog pokreta do tranzicionog postkapitalističkog programa, bilo da je u pitanju strateški pristup usmeren parlamentarnu borbu, ili onaj koji se zasniva na vanparlamentarnim oblicima otpora. Što se tiče maksimalističke tvrdnje o „komunističkoj hipotezi“ danas, ona, zapravo, predstavlja filozofsku perspektivu uglavnom bez političkog programa i odgovora na strateška pitanja.

Kapitalistička država predstavlja specifično političko polje moći i borbi. Ona ne može biti izbegnuta u razmatranju strategija za alternativni izlazak iz krize. I zaista, strateški cilj mora biti formiranje „drugacijeg oblika države“ u kojoj formalne institucije liberalne demokratije i načini kapitalističke vladavine više neće nametati sprovođenje „ekonomske politike“ u granicama liberalne demokratije. Odlučujuća strateška ideja mora da bude zasnovana na institucionalizaciji i kolektivizaciji borbi uz istovremeno produbljanje demokratske kontrole, putem raskida sa dominantnim politikama kroz dugu revoluciju razvoja kapaciteta radništva za samoupravljanje i kontrolu,

kao sastavnog dela demokratskog socijalizma.⁴⁰ To znači da trenutne borbe i taktike treba da budu zasnovane na dugoročnim socijalističkim ciljevima i proračunima.⁴¹ Na primer, socijalistička kritika neoliberalizma i mera štednje je nezamenjiva za objašnjenje povezanosti kapitalizma, finansijskih kriza i rezova, kao i za insistiranje na tome da je antikapitalistička alternativa zadovoljenja društvenih potreba moguća i, zaista, neophodna. Ovaj pristup je takođe ključan i za formiranje saveza i zajedničkih frontova. Na primer, on bi trebalo da pruži argumentaciju borbama protiv mera štednje, jer one polaze iz drugačije perspektive: radništvo u javnom sektoru nastoji da odbrani svoje zarade i radna mesta, korisnici traže da se poboljša nivo i kvalitet pruženih usluga, a zajednice zahtevaju veću informisanost i kontrolu nad administracijom. Ovo sugerise da je moguće razviti savez na liniji radnici i radnice-korisnici-zajednica po pitanju borbe protiv rezova. Alternativna socijalistička strategija i program imaju krucijalnu ulogu u identifikovanju i povezivanju specifičnih taktika borbe protiv politika štednje, izgradnje saveza i transformativnog delovanja u cilju prekidanja veza između državne administracije i procesa komercijalizacije i privatizacije.

Potreba za povezivanjem defanzivnih mera sa radikalnim nastojanjima i programimatakođe je ilustrovana u borbama za ekološku pravdu. Okretanje ekoloških pokreta

40 Leo Panič je jednom ovo označio kao strategiju „izgradnje institucionalnih oblika borbe i kontrole, koja nagoveštava socijalističku demokratiju“. Videti njegov rad: “The State and the Future of Socialism”, *Capital and Class*, br. 11, 1980.

41 Daniel Bensaid, “On the Return of the Politico-Strategic Question”, *International Viewpoint Online*, februar 2007; Marta Harnecker, *Rebuilding the Left*, London: Zed Books, 2007.

ka strategijama usmerenim na lokalno delovanje i zasnovanim na tržištu vodila je prema neobičnom i iznenađujućem spoju sa neoliberalizmom, putem promovisanja promene individualnog ponašanja kao odgovora na promene cena, i/ili zagovaranje samodovoljnih lokalnih zajednica. Na ključnom primeru problema klimatskih promena može se videti da je ovakav pristup ograničio delovanje ekoloških pokreta isključivo na zahtev za podizanjem cene emisije ugljenika i na inicijativu za zamenu tehnologije zasnovane na korišćenju fosilnih goriva novim tehnologijama koje koriste obnovljive izvore energije. Kritičko pitanje o ekspanziji nekomodifikovanih društvenih odnosa – kroz smanjenje radnog vremena, proširivanje obuhvata besplatnog javnog prevoza, kontinuirano učenje putem besplatnog obrazovanja itd. – kao vidu ekološke strategije, nije zadobilo svoje mesto u programskim predlozima i borbama oko klimatskih promena. Ovakve strategije se ne pojavljuju same od sebe. Njih je neophodno strateški izgraditi kroz pronalaženje dodirnih tačaka, na primer između borbi protiv mera štednji i klimatskih promena. Ovo se može desiti samo kroz konkretan politički rad na izradi programa i strategija. Ne postoji ništa inherentno u logikama ekonomske krize ili globalnog zagrevanja što ove borbe nužno vodi u levo.

Ekonomije centra su ušle u period produžene borbe oko pitanja štednje. Za mnoge na levisi jedino što je u ovom trenutku izvodljivo jeste sprovođenje najminimalnijeg programa koji obuhvata uvođenje finansijske regulacije i sprovođenje kejnzijanske reflacije. Za druge, svaka demonstracija otpora postojećim snagama predstavlja još jedan udarac sistemu, u periodu u kom se „mnoštvo“ for-

mira u protivsnagu. Argumenti oba ova pristupa su dugo služili kao izgovor za nebavljenje ključnim strateškim pitanjima – smatralo se da ova pitanja više nisu važna, s obzirom na to da su odgovori već poznati. Prednost je davana taktikama vezanim za postojeće parlamentarne snage ili organizovanje sledećih demonstracija. Pa ipak, ono što je zaista potrebno, kako bi se prevazišle defanzivne borbe i otpočelo sa ozbiljnim razmišljanjem o alternativnim strategijama u dugoj bici protiv politika štednje sa kojima se sada suočavamo, jeste vrsta socijalističkog razmišljanja, inspirisana vizijama moguće budućnosti, i razvoj strateških kritika i predloga kao smernica za njeno realizovanje. To podrazumeva insistiranje na prvenstvu političkog radu u uspostavljanju srednjoročnih ciljeva i konjunkturalnih taktika i predloga – umesto da se prepušta mehanizmima koji vode opadanju stope profita i stvaranju kreditnih kriza da nameću strategiju i program. Levica počinje da ocrtava nove važne pravce delovanja. Socijalističke strategije moraju da postave ambiciozni kurs – cilj je izrada programa koji služi kao smernica za delovanje, sprovođenje edukacije o alternativnim načinima života i praktično delovanje kroz koje ljudi i pokreti mogu sami da razviju kapacitete za suprotstavljanje kapitalističkoj moći i njeno prevazilaženje.

Tekst je prvi put objavljen kao Gregory Albo, „The crisis and economic alternatives“, u Socialist Register, London: Merlin Press, 2013.
www.socialistregister.com
www.merlinpress.co.uk

Gregori Albo predaje političku ekonomiju na univerzitetu York u Torontu. Trenutno je i jedan od urednika teorijskog časopisa *Socialist Register*. Pored toga što je član uredništva raznih teorijskih i stručnih časopisa, Albo je i u izvršnom odboru Centra za socijalnu pravdu u Torontu. Predavao je na univerzitetima širom Kanade, kao i u SAD-u, Japanu, Turskoj, Kolumbiji, Kubi, Koreji, Meksiku, Holandiji, Italiji, Velikoj Britaniji, Austriji, Nemačkoj i drugim zemljama. Bavi se političkom ekonomijom savremenog kapitalizma, politikama tržišta rada u Kanadi i pitanjem demokratizacije. Predaje kurseve koji obuhvataju teme kao što su osnovi političke ekonomije, alternative kapitalizmu i demokratsko upravljanje.

Centar za politike emancipacije (CPE) je organizacija nastala u Beogradu 2011. godine. Naš rad je posvećen promociji političkih i ekonomskih koncepata koji za cilj imaju ukidanje društvenih nejednakosti nastalih kao proizvod kapitalističkog društva. Kapitalistički način proizvodnje teži maksimizaciji profita što se postiže reprodukcijom različitih oblika eksploatacije i dominacije. Stavljanje profita u prvi plan, tako, onemogućava puno zadovoljenje potreba ljudi.

Politike emancipacije, nasuprot tome, u prvi plan ističu potpuno novu definiciju politike koja naglašava neophodnost egalitarnog uređenja celokupnog društvenog života, zasnovanog na principima solidarnosti. Stoga, CPE kroz svoj rad insistira na podsticanju borbe za neposrednu demokratiju u politici i ekonomiji. U tom smislu osnovni pravac razvoja, kakvim ga mi vidimo, predstavlja izgradnja društva demokratskog socijalizma koje jedino može maksimizirati zadovoljenje potreba ljudi i omogućiti pun razvoj potencijala svih pojedinke i pojedinaca, odnosno društva u celini.

CIP - Каталогизација у публикацији - Народна библиотека Србије,
Београд

338.124.4(100)

АЛБО, Грегори

Kriza i ekonomske alternative / Gregori Albo ; [prevod Darko Vesić]. -

Beograd : Centar za političke emancipacije, 2014 (Beograd : Pekograf). - 48
str. ; 23 cm

Prevod dela: The Crisis and Economic Alternatives / Gregory Albo. - Tiraž

1.000. - [O autoru]: str. 46. - Napomene i bibliografske reference uz tekst.

ISBN 978-86-916299-3-9

а) Економска криза - У свету

COBISS.SR-ID 212354828

